श्रीः
श्रीमते रामानुजाय नमः
श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः
ओं नमो भगवते वासुदेवाय

महर्षि वेदव्यासप्रणीतं श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

॥ पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

This document has been prepared by

Sunder Kidāmbi

with the blessings of

श्री रङ्गरामानुज महादेशिकन्

His Holiness śrīmad āṇḍavan śrīraṅgam

श्रीः

श्रीमते रामानुजाय नमः

श्रीमते निगमान्तमहादेशिकाय नमः

ओं नमो भगवते वासुदेवाय

श्रीमद्भागवतमहापुराणम्

॥ पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥

स होवाच

य एष देहात्ममानिनां सत्त्वादिगुणविशेष -
विकल्पितकुशलाकुशलसमवहारविनिर्मितविविध -
देहावलिभिर्वियोगसंयोगाद्यनादिसंसारानु -
भवस्य द्वारभूतेन षडिन्द्रियवर्गेण तस्मिन्
दुर्गाध्ववदसुगमेऽध्वन्यापतित ईश्वरस्य भगवतो
विष्णोर्वशवर्तिन्या मायया जीवलोकोऽयं यथा
वणिक्सार्थोऽर्थपरः स्वदेहनिष्पादितकर्मानुभवः
श्मशानवदशिवतमायां संसाराटव्यां गतो नाद्यापि
विफलबहुप्रतियोगेहस्तत्तापोपशमनीं हरिगुरु -
चरणारविन्दमधुकरानुपदवीमवरुन्धे यस्यामु ह
वा एते षडिन्द्रियनामानः कर्मणा दस्यव एव ते ॥ **1** ॥

तद्यथा पुरुषस्य धनं यत्किञ्चिद्धर्मौपयिकं
बहु कृच्छ्राधिगतं साक्षात्परमपुरुषाराधन -
लक्षणो योऽसौ धर्मस्तं तु साम्पराय उदाहरन्ति।
तद्धर्म्यं धनं दर्शनस्पर्शनश्रवणास्वादनाव -
घ्राणसङ्कल्पव्यवसायगृहग्राम्योपभोगेन
कुनाथस्याजितात्मनो यथा सार्थस्य विलुम्पन्ति ॥ **2** ॥

अथ च यत्र कौटुम्बिका दारापत्यादयो नाम्ना कर्मणा वृकसृगाला एवानिच्छतोऽपि कदर्यस्य कुटुम्बिन उरणकवत्संरक्ष्यमाणं मिषतोऽपि हरन्ति ॥ 3 ॥

यथा ह्यनुवत्सरं कृष्यमाणमप्यदग्धबीजं क्षेत्रं पुनरेवावपनकाले गुल्मतृणवीरुद्भिर्गह्वरमिव भवत्येवमेव गृहाश्रमः कर्मक्षेत्रं यस्मिन् न हि कर्माण्युत्सीदन्ति यदयं कामकरण्ड एष आवसथः ॥ 4 ॥

तत्र गतो दंशमशकसमापसदैर्मनुजैः शलभ - शकुन्ततस्करमूषकादिभिरुपरुध्यमानबहिःप्राणः क्वचित्परिवर्तमानोऽस्मिन्नध्वन्यविद्याकामकर्मभि - रुपरक्तमनसानुपपन्नार्थं नरलोकं गन्धर्व - नगरमुपपन्नमिति मिथ्यादृष्टिरनुपश्यति ॥ 5 ॥

तत्र च क्वचिदातपोदकनिभान् विषयानुपधावति पानभोजनव्यवायादिव्यसनलोलुपः ॥ 6 ॥

क्वचिच्चाशेषदोषनिषदनं पुरीषविशेषं तद्वर्णगुणनिर्मितमतिः सुवर्णमुपादित्सत्यग्नि - कामकातर इवोल्मुकपिशाचम् ॥ 7 ॥

अथ कदाचिन्निवासपानीयद्रविणाद्यनेकात्मो - पजीवनाभिनिवेश एतस्यां संसाराटव्यामितस्ततः परिधावति ॥ 8 ॥

क्वचिच्च वात्यौपम्यया प्रमदयाऽऽरोहमारोपित - स्तत्कालरजसा रजनीभूत इवासाधुमर्यादो

रजस्वलाक्षोऽपि दिग्देवता अतिरजस्वलमतिर्न
विजानाति ॥ 9 ॥

क्वचित्सकृदवगतविषयवैतथ्यः स्वयं
पराभिध्यानेन विभ्रंशितस्मृतिस्तयैव
मरीचितोयप्रायांस्तानेवाभिधावति ॥ 10 ॥

क्वचिदुलूकझिल्लीस्वनवदतिपरुषरभसाटोपं
प्रत्यक्षं परोक्षं वा रिपुराजकुलनिर्भर्त्सितेना -
तिव्यथितकर्णमूलहृदयः ॥ 11 ॥

स यदा दुग्धपूर्वसुकृतस्तदा कारस्करकाकतुण्डा -
द्यपुण्यद्रुमलताविषोदपानवदुभयार्थशून्य -
द्रविणाञ्जीवन्मृतान् स्वयं जीवन् म्रियमाण
उपधावति ॥ 12 ॥

एकदासत्प्रसङ्गान्निकृतमतिर्व्युदकस्रोतः स्खलनव -
दुभयतोऽपि दुःखदं पाखण्डमभियाति ॥ 13 ॥

यदा तु परबाधयान्ध आत्मने नोपनमति तदा हि
पितृपुत्रबर्हिष्मतः पितृपुत्रान् वा स खलु
भक्षयति ॥ 14 ॥

क्वचिदासाद्य गृहं दाववत्प्रियार्थविधुरम -
सुखोदर्कं शोकाग्निना दह्यमानो भृशं
निर्वेदमुपगच्छति ॥ 15 ॥

क्वचित्कालविषमितराजकुलरक्षसापहृतप्रियतम -
धनासुः प्रमृतक इव विगतजीवलक्षण आस्ते ॥ 16 ॥

कदाचिन्मनोरथोपगतपितृपितामहाद्यसत्सदिति
स्वप्ननिर्वृतिलक्षणमनुभवति ॥ **17** ॥

क्वचिद्गृहाश्रमकर्मचोदनातिभरगिरि -
मारुरुक्षमाणो लोकव्यसनकर्षितमनाः
कण्टकशर्कराक्षेत्रं प्रविशन्निव सीदति ॥ **18** ॥

क्वचिच्च दुःसहेन कायाभ्यन्तरवह्निना गृहीतसारः
स्वकुटुम्बाय क्रुध्यति ॥ **19** ॥

स एव पुनर्निद्राजगरगृहीतोऽन्धे तमसि मग्नः
शून्यारण्य इव शेते नान्यत्किञ्चन वेद शव
इवापविद्धः ॥ **20** ॥

कदाचिद्भग्नमानदंष्ट्रो दुर्जनदन्दशूकैरलब्ध -
निद्राक्षणो व्यथितहृदयेनानुक्षीयमाणविज्ञा -
नोऽन्धकूपेऽन्धवत्पतति ॥ **21** ॥

कर्हि स्म चित्काममधुलवान् विचिन्वन् यदा
परदारपरद्रव्याण्यवरुन्धानो राज्ञा स्वामिभिर्वा
निहतः पतत्यपारे निरये ॥ **22** ॥

अथ च तस्मादुभयथापि हि कर्मास्मिन्नात्मनः
संसारावपनमुदाहरन्ति ॥ **23** ॥

मुक्तस्ततो यदि बन्धाद्देवदत्त उपाच्छिनत्ति
तस्मादपि विष्णुमित्र इत्यनवस्थितिः ॥ **24** ॥

क्वचिच्च शीतवाताद्यनेकाधिदैविकभौतिका -
त्मीयानां दशानां प्रतिनिवारणेऽकल्पो
दुरन्तचिन्तया विषण्ण आस्ते ॥ 25 ॥

क्वचिन्मिथो व्यवहरन् यत्किञ्चिद्धनमन्येभ्यो
वा काकिणिकामात्रमप्यपहरन् यत्किञ्चिद्वा
विद्वेषमेति वित्तशाठ्यात् ॥ 26 ॥

अध्वन्यमुष्मिन्निम उपसर्गास्तथा सुखदुःख -
रागद्वेषभयाभिमानप्रमादोन्मादशोकमोहलोभ -
मात्सर्येर्ष्यावमानक्षुत्पिपासाधिव्याधिजन्म -
जरामरणादयः ॥ 27 ॥

क्वापि देवमायया स्त्रिया भुजलतोपगूढः प्रस्कन्न -
विवेकविज्ञानो यद्विहारगृहारम्भाकुलहृदय -
स्तदाश्रयावसक्तसुतदुहितृकलत्रभाषितावलोक -
विचेष्टितापहृतहृदय आत्मानमजितात्मापारेऽन्धे
तमसि प्रहिणोति ॥ 28 ॥

कदाचिदीश्वरस्य भगवतो विष्णोश्चक्रात्परमाण्वादि
द्विपरार्धापवर्गकालोपलक्षणात्परिवर्तितेन वयसा
रंहसा हरत आब्रह्मतृणस्तम्बादीनां भूताना -
मनिमिषतो मिषतां वित्रस्तहृदयस्तमेवेश्वरं
कालचक्रनिजायुधं साक्षाद्भगवन्तं यज्ञपुरुषमना -
दृत्य पाखण्डदेवताः कङ्कगृध्रबकवटप्राया
आर्यसमयपरिहृताः साङ्केत्येनाभिधत्ते ॥ 29 ॥

यदा पाखण्डिभिरात्मवञ्चितैस्तैरुरुवञ्चितो
ब्रह्मकुलं समावसंस्तेषां शीलमुपनयनादि

श्रौतस्मार्तकर्मानुष्ठानेन भगवतो यज्ञ -
पुरुषस्याराधनमेव तदरोचयन् शूद्रकुलं भजते
निगमाचारेऽशुद्धितो यस्य मिथुनीभावः कुटुम्बभरणं
यथा वानरजातेः ॥ **30** ॥

तत्रापि निरवरोधः स्वैरेण विहरन्नतिकृपणबुद्धि -
रन्योन्यमुखनिरीक्षणादिना ग्राम्यकर्मणैव
विस्मृतकालावधिः ॥ **31** ॥

क्वचिद्द्रुमवदैहिकार्थेषु गृहेषु रंस्यन् यथा
वानरः सुतदारवत्सलो व्यवायक्षणः ॥ **32** ॥

एवमध्वन्यवरुन्धानो मृत्युगजभयात्तमसि
गिरिकन्दरप्राये ॥ **33** ॥

क्वचिच्छीतवाताद्यनेकदैविकभौतिकात्मीयानां
दुःखानां प्रतिनिवारणेऽकल्पो दुरन्तविषयविषण्ण
आस्ते ॥ **34** ॥

क्वचिन्मिथो व्यवहरन् यत्किञ्चिद्धनमुपयाति
वित्तशाठ्येन ॥ **35** ॥

क्वचित्क्षीणधनः शय्यासनाशनाद्युपभोगविहीनो
यावदप्रतिलब्धमनोरथोपगतादानेऽवसितमति -
स्ततस्ततोऽवमानादीनि जनादभिलभते ॥ **36** ॥

एवं वित्तव्यतिषङ्गविवृद्धवैरानुबन्धोऽपि
पूर्ववासनया मिथ उद्वहत्यथापवहति ॥ **37** ॥

एतस्मिन् संसाराध्वनि नानाक्लेशोपसर्गबाधित
आपन्नविपन्नो यत्र यस्तमु ह वावेतरस्तत्र
विसृज्य जातं जातमुपादाय शोचन्मुह्यन्बिभ्य -
द्विवदन् क्रन्दन् संहृष्यन् गायन्नह्यमानः
साधुवर्जितो नैवावर्ततेऽद्यापि यत आरब्ध
एष नरलोकसार्थो यमध्वनः पारमुपदिशन्ति ॥ **38** ॥

यदिदं योगानुशासनं न वा एतदवरुन्धते
यन्न्यस्तदण्डा मुनय उपशमशीला उपरतात्मानः
समवगच्छन्ति ॥ **39** ॥

यदपि दिगिभजयिनो यज्विनो ये वै राजर्षयः किं तु
परं मृधे शयीरन्नस्यामेव ममेयमिति कृतवैरानु -
बन्धायां विसृज्य स्वयमुपसंहृताः ॥ **40** ॥

कर्मवल्लीमवलम्ब्य तत आपदः कथञ्चिन्नरकाद्विमुक्तः
पुनरप्येवं संसाराध्वनि वर्तमानो नरलोकसार्थ -
मुपयाति एवमुपरिगतोऽपि ॥ **41** ॥

तस्येदमुपगायन्ति —
आर्षभस्येह राजर्षेर्मनसापि महात्मनः।
नानुवर्त्मार्हति नृपो मक्षिकेव गरुत्मतः ॥ **42** ॥

यो दुस्त्यजान् दारसुतान् सुहृद्राज्यं
हृदिस्पृशः।
जहौ युवैव मलवदुत्तमश्लोकओनेः ॥ **43** ॥

यो दुस्त्यजान् क्षितिसुतस्वजनार्थदारान्
प्रार्थ्यां श्रियं सुरवरैः सदयावलोकाम्।

नैच्छन्नृपस्तदुचितं महतां मधुद्विट्
सेवानुरक्तमनसामभवोऽपि फल्गुः ॥ **44** ॥

यज्ञाय धर्मपतये विधिनैपुणाय
योगाय साङ्ख्यशिरसे प्रकृतीश्वराय।
नारायणाय हरये नम इत्युदारं
हास्यन् मृगत्वमपि यः समुदाजहार ॥ **45** ॥

य इदं भागवतसभाजितावदातगुणकर्मणो
राजर्षेर्भरतस्यानुचरितं स्वस्त्ययनमायुष्यं
धन्यं यशस्यं स्वर्ग्यापवर्ग्यं वानुशृणो -
त्याख्यास्यत्यभिनन्दति च सर्वा एवाशिष
आत्मन आशास्ते न काञ्चन परत इति ॥ **46** ॥

॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां
पञ्चमस्कन्धे भरतोपाख्याने पारोक्ष्यविवरणं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥